

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ПОТРАВКА ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 338.431(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі «Херсонський державний аграрний університет» Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
Танклевська Наталія Станіславівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»,
завідувач кафедри обліку і оподаткування

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НААН,
Лупенко Юрій Олексійович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН,
директор

доктор економічних наук, професор
Онегіна Вікторія Михайлівна,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка,
завідувач кафедри економіки та маркетингу

доктор економічних наук, професор
Попова Ольга Леонтіївна,
Державна установа
«Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»,
головний науковий співробітник відділу
економіки і політики аграрних перетворень

Захист відбудеться «14» вересня 2017 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «11» серпня 2017 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Вдовенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Підвищення ефективності національної економіки України значним чином обумовлюється трансформацією аграрного сектору, що актуалізує пошук нових наукових підходів покращення її проведення. Багатоаспектність внутрішніх процесів і посилення впливовості зовнішніх чинників на перебіг трансформаційних перетворень спонукає використовувати синергетичний підхід для розв'язання проблем, пояснення результатів, виявлення можливостей подолання негативних наслідків і на отримання максимального ефекту.

У процесі досліджень зосереджено увагу на працях науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних аспектів трансформацій соціально-економічної системи. На початкових етапах досліджень трансформаційних процесів зарубіжними та вітчизняними економістами застосовувався структурний підхід. Структура економіки охарактеризована з позиції факторів праці та капіталу, а також вартості, прибутку А. Смітом, Д. Рікардо, А. Маршаллом. Дослідження динамічних структурних зрушень знайшли відображення у працях Ф. Кене, а теорія розширеного відтворення у роботах К. Маркса. Науковим основам дослідження трансформацій економічної системи присвячено праці Дж. М. Кейнса, І. Шумпетера, К. Мюрдаля, С. Кузнеця, В. Парето, У. Льюїса, Х. Ченері, Р. Харрода, Р. Слоу, Е. Домара, Р. Стоуна, Г. Майєра, Дж. Сакса, Дж. Стигліца, Г. Гроссмєна та ін. Природу та проблематику структурних зрушень з використанням математичних методів моделювання дослідили Л. Канторович, В. Леонтьєв, В. Немчинов. Важливе теоретичне та практичне значення мають дослідження взаємозв'язку трансформаційних зрушень і циклічного розвитку економіки М. Кондратьєва, С. Меншикова, Ю. Яковцева. Розробленням теоретичних моделей структури економічної системи займалися К. Кларк, Д. Норт, Р. Рейч, О. Гранберг, В. Іноземцев, С. Любимцева та ін. Вагомими у дослідженнях трансформацій є наукові здобутки Е. Денісона, П. Друкера, Д. Кендрика, С. Ковалю, Р. Солоу, Я. Тінбергєна, Є. Тоффлера, Ф. Хайєка. Питання трансформацій аграрного сектору України висвітлено в працях вітчизняних науковців, зокрема, В. Андрійчука, О. Білоруса, Я. Базилюка, В. Вітвицького, Н. Вдовєнко, В. Власова, В. Галушки, А. Гальчинського, В. Гейця, Н. Гражевської, В. Дем'яненка, А. Діброви, О. Єрмакова, І. Іртищевої, С. Кваші, Н. Кухарської, М. Лемешева, Ю. Лопатинського, Ю. Лупєнка, М. Маліка, В. Мєсель-Весєляка, О. Могильного, В. Онегіної, Т. Пєпи, Д. Полозенка, О. Попової, П. Саблука, Н. Танклевської, Л. Шинкарук, О. Шпичака.

У розв'язанні проблем трансформацій наукову цінність мають дослідницькі здобутки засновників теорії синергії Е. Лорєнца, Р. Фейнмана, Г. Хакєна, І. Пригожина, В.-Б. Занга, Р. Євстєгнеєва, Л. Євстєгнеєвої, С. Капиці, С. Курдюмова, а також праці О. Амоші, М. Яновського, Ю. Макогона, О. Рябчина, Є. Ходаківського, Н. Гржевської, Л. Стеблякової, О. Галєєвої, О. Груніної, А. Кофанова, Г. Ушачєва, М. Борхунова, Л. Мусаєва та ін. Базові

положення синергетичного підходу дозволяють сформуванню комплексний підхід до підвищення ефективності трансформацій аграрного сектору, побудований на принципах самоорганізації, взаємодії та компліментарності. Актуальність зазначеного спрямування зумовила вибір даної теми дисертації, визначила її мету, основні завдання, структуру і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану комплексних науково-дослідних робіт Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» за темами: «Розробка напрямів розвитку економічних і фінансово-кредитних відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур» (номер державної реєстрації 0112U00357) та «Синергія структурних трансформацій агропродовольчого сектору України» (номер державної реєстрації 0111U007397), в яких здобувачем поглиблено теоретико-методологічні основи трансформацій економічної системи, обґрунтовано модель трансформацій аграрного сектору України, засновану на результатах кореляційно-регресійного аналізу, розроблену з метою отримання синергетичного ефекту.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – обґрунтувати теоретико-методологічні засади і розробити практичні рекомендації щодо трансформацій аграрного сектору економіки України з урахуванням синергетичного ефекту взаємодії його складових.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких завдань:

- поглибити теоретичні засади трансформацій соціально-економічної системи шляхом визначення гносеологічних витоків теорії трансформацій, що базуються на системній основі, з виокремленням синергетичного аспекту;
- систематизувати методологічні підходи до вивчення трансформацій аграрного сектору економіки з метою уточнення їх змісту як багатогранного економічного явища;
- обґрунтувати використання теорії нестійкості як методологічного підґрунтя до визначення природи розвитку економічної системи України;
- визначити синергетичну парадигму трансформацій аграрного сектору економіки;
- дослідити тенденції трансформацій економічної системи України з метою визначення пріоритетних напрямів розбудови аграрного сектору;
- проаналізувати ефективність трансформаційних перетворень аграрного сектору для обґрунтування концептуальних основ аграрної структурної політики;
- здійснити системне оцінювання соціально-екологічних наслідків трансформацій аграрного сектору з метою визначення їх впливу на ефективність трансформаційних перетворень;
- виявити вплив експортної торгівлі на процес трансформаційних перетворень в аграрному секторі;
- обґрунтувати пропозиції щодо покращення аграрної структурної політики з метою прискорення трансформаційних процесів та підвищення ефекту;

– розробити ключові засади проекту концепції трансформацій аграрного сектору економіки України, яка б сприяла отриманню синергетичного ефекту від процесу трансформаційних перетворень;

– сформуувати модель трансформацій аграрного сектору з метою досягнення синергетичного ефекту економічного, екологічного та соціального характеру;

– визначити синергетичний ефект від взаємодії складових цієї моделі для встановлення впливу економічних, екологічних, політичних, інституційних та соціальних факторів;

– розробити сценарії трансформацій аграрного сектору економіки з метою підвищення його ефективності, шляхом розширення каналів експорту аграрної продукції з метою підвищення якості життя населення.

Об'єкт дослідження – процес трансформацій аграрного сектору України.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних засад, практичних аспектів трансформацій аграрного сектору України, спрямованих на досягнення синергетичного ефекту.

Методи дослідження. Методологічною та теоретичною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання, методи системного та синергетичного підходів до вивчення економічних явищ і процесів. За допомогою методу наукової абстракції уточнено поняття трансформацій аграрного сектору, визначено їх складові, етапи, проведено класифікацію трансформаційних зрушень. За допомогою методів системного підходу визначено головні принципи формування ринкового типу національної економіки. Парадигму трансформаційного процесу окреслено за допомогою синергетики як нового наукового міждисциплінарного підходу. Оцінювання трансформаційних процесів у аграрному секторі здійснювалося з використанням статистико-економічних методів, зокрема його прийомів – групування, порівняння тощо. Застосування монографічного методу разом із методом індукції дало змогу визначити особливості трансформаційних перетворень в аграрному секторі економіки, окреслити складові та оцінити фактори впливу на їх перебіг. Для визначення ступеня впливу факторів використано метод кореляційно-регресійного аналізу. Для аналітичної частини роботи застосовано метод експертних оцінок. Визначено обсяг синергії трансформацій аграрного сектору за допомогою методу аналізу і синтезу. Концептуальне обґрунтування синергетичного формування зв'язків складників трансформацій здійснено за допомогою абстрактно-логічного методу.

Інформаційною базою досліджень слугували законодавчі та нормативні акти щодо регулювання аграрного сектору, дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Херсонській, Миколаївській областях, інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, первинні матеріали власних спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних та практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності трансформацій аграрного сектору економіки України шляхом

отримання синергетичного ефекту. Найвагоміші результати, одержані автором, що відображають наукову новизну дослідження, полягають у наступному:

вперше:

– обґрунтовано науково-методичні засади моделі трансформацій аграрного сектору економіки, що базується на принципах цілісності, самоорганізації, самореалізації та компліментарності складових, зорієнтованої на досягнення синергетичного ефекту від взаємодії політичної, інституційної, економічної, екологічної та соціальної складових, реалізація якої забезпечить перехід аграрного сектору на новий етап розвитку з ознаками сталого функціонування;

– запропоновано ключові засади проекту концепції трансформацій аграрного сектору, спрямованої на реалізацію структурної політики шляхом оптимізації галузей аграрного виробництва, розбудову відповідної інфраструктури та спрямування потоків експорту сільськогосподарської продукції;

удосконалено:

– теоретичні засади трансформацій економічної системи, які полягають у систематизації підходів неокласичної, інституційної, еволюційної, транзитивної теорій та адаптації теорії синергетики, з метою формування синергетичної парадигми трансформацій аграрного сектору економіки;

– поняття «трансформацій аграрного сектору» з позиції синергетичного підходу в частині визначення їх як процесу кількісних та якісних перетворень аграрного сектору в умовах нестійкості макросередовища, що формує основу для переходу цього сектору на новий етап розвитку;

– методичні підходи до виявлення специфіки розвитку економічної системи України з позиції теорії нестійкості з метою здійснення прогнозів її трансформацій як середовища функціонування аграрного сектору, що дозволило визначити більш хаотичний характер зміни макроекономічних показників та порівняно стійку динаміку розвитку аграрного сектору;

– синергетичну парадигму трансформацій аграрного сектору шляхом імплементації міждисциплінарної природи синергетики в економічну науку, що передбачає розбудову економічної, екологічної та соціальної її складових в контексті сталого розвитку;

– підходи до вдосконалення аграрної структурної політики трансформаційних перетворень аграрного сектору, що полягають в оптимізації галузевої структури аграрного господарства у відповідності до переорієнтації експортної торгівлі за обов'язкової умови забезпечення продовольчої безпеки країни;

набули подальшого розвитку:

– системна оцінка трансформацій аграрного сектору на основі визначення динаміки показників глибини, швидкості та інтенсивності зрушень, що дозволило встановити відповідність розвитку національної економіки та аграрного сектору;

– оцінювання трансформацій аграрного сектору шляхом аналізу показників сучасного його стану, що виявляє необхідність оптимізації галузей

аграрного виробництва;

– виявлення соціальних та екологічних наслідків трансформацій аграрного сектору, що супроводжується зниженням показників рівня та якості життя населення і обумовлено посиленням агроекологічної деструкції аграрного виробництва;

– заходи щодо спрямування потоків експорту аграрної продукції до висхідних країн з метою розширення каналів збуту, що дозволить покращити кількісні та якісні показники трансформацій аграрного сектору, виражені збільшенням обсягів експорту продуктів харчування і забезпечить поглиблення міжнародних зв'язків;

– методичні підходи до визначення синергетичного ефекту від взаємодії економічної, політичної, інституційної, екологічної та соціальної складових трансформацій аграрного сектору, в основу якого покладено обчислення середньозваженого багатofакторного синергетичного індексу;

– науково обґрунтовано синергетичний сценарій трансформацій аграрного сектору економіки, що реалізується шляхом трансформацій компліментарних його складових, з метою збільшення виробництва аграрної продукції, підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору та зростання стандартів життя сільського населення.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження, що розкриті в роботі, спрямовані на вирішення проблем трансформацій аграрного сектору, визначення напрямів їх ефективного перебігу та отримання синергетичного ефекту.

Розроблені пропозиції щодо напрямів подальшого трансформаційного етапу аграрного сектору на основі оцінки соціально-екологічних наслідків трансформаційних перетворень прийнято до впровадження Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Методичні підходи щодо оцінки сучасного стану та закономірностей трансформацій аграрного сектору використано Снігурівською районною державною адміністрацією під час розроблення Програми соціально-економічного розвитку Снігурівського району на 2015–2017 рр. «Снігурівщина – 2017».

Результати дисертаційного дослідження було використано Департаментом агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації при розробленні та реалізації заходів, спрямованих на визначення ефективності трансформаційних перетворень аграрного сектору Херсонської області.

Окремі розробки запроваджено Управлінням агропромислового розвитку Голопристанської районної державної адміністрації Херсонської області та враховано здійснену автором оцінку трансформаційних процесів в аграрному секторі з визначенням впливових факторів екологічного та соціального характеру з метою розроблення заходів, спрямованих на регулювання трансформаційних перетворень аграрного сектору Херсонської області в межах Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року при розробленні Програми соціально-економічного розвитку Голопристанського

району.

Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» Інститутом підвищення кваліфікації та перепідготовки при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Ринкова трансформація економіки регіону».

Наукові здобутки автора також використано у навчальному процесі Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» під час викладання дисциплін «Ринкова трансформація економіки регіону», «Регіональна економіка», «Національна економіка», «Глобальна економіка», «Макроекономіка», «Інфраструктура аграрного ринку».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею здобувача. Всі наукові положення, висновки і рекомендації, винесені на захист, одержано автором особисто і викладено в опублікованих працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні результати досліджень, а також висновки і пропозиції доповідалися й обговорювалися на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2009» (м. Прага, Чеська Республіка, 2009 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2010» (м. Пшемишль, Республіка Польща, 2010 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Věda a technologie:krok do budoucnosti – 2010» (м. Прага, Чеська Республіка, 2010 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Ключови въпроси в съвременната наука» (м. Софія, Республіка Болгарія, 2011 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Zprávy vědecke ideje – 2011» (м. Прага, Чеська Республіка, 2011 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Wykształcenie i nauka bez granic – 2011» (м. Пшемишль, Республіка Польща, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки» (м. Кам'янець-Подільський, 2011 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2012» (м. Прага, Чеська Республіка, 2012 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Věda a vznik – 2012/2013» (м. Прага, Чеська Республіка, 2013 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Nastolení moderní vědy – 2013» (м. Прага, Чеська Республіка, 2013 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Бъдещите изследвания» (м. Софія, Республіка Болгарія, 2013 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Naukowa przestrzen Europy – 2013» (м. Пшемишль, Республіка Польща, 2013 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific horizons» (м. Шеффілд, Велика Британія, 2014 р.); III Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції викладачів «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік,

аудит та фінансування» (м. Херсон, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розробки» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства» (м. Львів, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку національних економік» (м. Одеса, 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 52 наукових працях загальним обсягом 40,14 друк. арк., з яких одноосібна монографія обсягом 22,25 друк. арк., 3 колективні монографії обсягом 1,8 друк. арк., 20 статей у наукових фахових виданнях України обсягом 11,6 друк. арк., 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, обсягом 2,5 друк. арк., стаття у науковому виданні іншої держави обсягом 1,84 друк. арк., стаття в іншому науковому виданні обсягом 2,8 друк. арк. та 22 тези наукових доповідей обсягом 4,58 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків та додатків. Загальний обсяг роботи займає 371 сторінку. Робота містить 74 таблиці, 111 рисунків та 27 додатків. Список використаних джерел налічує 383 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, визначено об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Теоретичні засади трансформацій соціально-економічної системи**» поглиблено гносеологічні витоки теорії трансформацій соціально-економічної системи; визначено системну основу процесу трансформацій; розкрито синергетичний аспект трансформаційних перетворень соціально-економічної системи.

Проблематика трансформаційних перетворень України досліджувалася з позиції теорії економічного зростання, якою обґрунтовувалися взаємозв'язки та визначалася залежність основних макроекономічних категорій виробництва та темпів його розширення. Здійснений аналіз та систематизація базових наукових напрямів дослідження економічної системи спрямовані на пошук нової моделі трансформацій аграрного сектору економіки. Виявлено, що необхідність трансформацій обґрунтовувалась у теорії лінійних стадій (У. Ростоу), теорії розвитку (А. Льюїс, Х. Ченері), теорії зовнішньої залежності, теорії неокласичної контрреволюції (Д. Вільямс), дуалізму і теорії індустріально-технологічного розвитку.

Доведено, що основою побудови механізму трансформацій економічної системи відповідно теорії зовнішньої залежності було виключення зовнішніх факторів втручання; першочерговість технологічних факторів вважалась базою у контексті теорії неокласичних контрреволюцій Д. Вільямса; тоді як дуалізм

передбачав підпорядкування як принцип суспільного устрою. Дослідження гносеологічних витоків трансформацій економічної системи та визначення їх системної основи дозволили окреслити основні принципи, функції та умови їх перебігу (рис. 1). Доведено недостатню наповненість апарату та інструментарію неокласичної, інституційної та транзитивної теорій для визначення вектору трансформацій аграрного сектору економіки України.

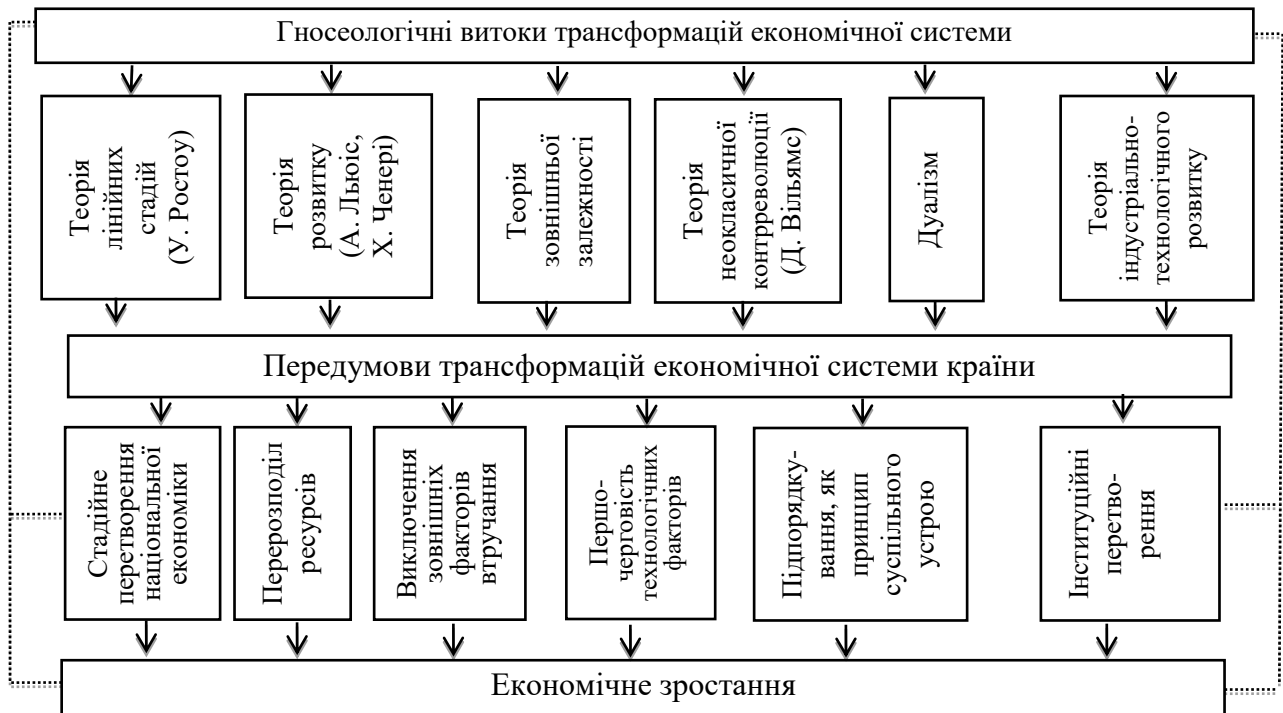

Рис. 1. Гносеологічні витoki трансформацій економічної системи

Досліджено основи системного підходу як методологічного напрямку сучасної науки, формування якого пов'язано з подолання кризи у науковому пізнанні XIX–XX ст. Основні ідеї системної парадигми становлять собою узагальнення, розвиток, модифікацію (трансформацію) ідеї еволюційної парадигми. Тобто, системну парадигму можна вважати наслідком інтенсивного розвитку еволюційної економічної теорії. З погляду системного підходу виникає можливість багатоаспектного розгляду соціально-економічних утворень з політичними, технологічними, соціальними, інституційними, біологічними ознаками. З'ясовано, що з позиції системного підходу трансформація економічної системи є засобом розвитку, яка здійснюється на еволюційній, реформаційній та революційній основах. Системними критеріями є цілісність, стійкість, безпека та доцільність.

Обґрунтовано, що орієнтація на домінування ізоморфізму, цілісності та зв'язності елементів економіки дозволила системному підходу набути поширення у дослідженнях наукових об'єктів та сформуванню основи методології дослідження трансформацій аграрного сектору. Виявлено, що сучасні трансформаційні процеси втратили системний характер, а економічний розвиток уповільнився та ускладнився соціальним напруженням. Тому системний підхід не дозволяє повною мірою охопити причини економічних криз та виявити їх наслідки, що обмежує внутрішній потенціал

трансформаційних перетворень. Це обумовило використання синергетичного підходу для дослідження трансформацій аграрного сектору економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика системного та синергетичного підходу до трансформацій аграрного сектору економіки

Складник	Системний підхід	Синергетичний підхід
Динаміка	Закрита, статична, лінійна система, що знаходиться у стані рівноваги	Відкрита, динамічна, нелінійна, нерівноважна
Суб'єкти	Моделюються колективно, використовується дедуктивний метод прийняття рішень; невластиві помилки; відсутня необхідність адаптації, є гомогенними агентами	Моделюються індивідуально; володіють неповним обсягом інформації; властиві помилки; здатні до адаптації; є гетерогенними агентами
Емерджентність	Мікро- та макроекономіка як різні рівні	Відсутність різниці між мікро- та макроекономікою; результати на макrorівні є результатами емерджентності поведінки та взаємодій на мікрорівні
Еволюція	Відсутні механізми ендегенного створення новизни або зростання порядку та складності системи	Еволюційний процес змін, відбору та розвитку сприяє появі новизни та відповідає за зростання порядку і складності системи
Елементи	Ціни та обсяги	Елементи та їх можливості
Переваги суб'єктів	Уподобання задані, люди егоїстичні	Визначення переваг займає центральне місце, люди не завжди егоїстичні
Джерела теорії	Базується на теорії рівноваги, стійкості, детермінованої динаміки	Базується на біології (структура, елементи, самоорганізація)

Примітка. Розроблено автором

У процесі дослідження визначено, що предмет синергетики поступово розподілився між різними напрямками подальших досліджень: теорією динамічного хаосу, що досліджує складні впорядкування; теорією детермінованого хаосу з дослідженням хаотичних явищ, які є результатом детермінованих процесів; теорією фракталів, що аналізує складні подібні структури як результат самоорганізації; теорією катастроф, що вивчає поведінку самоорганізованих систем; прогностикою.

Синергетичний підхід ґрунтується на концептуальних положеннях теорії самоорганізації різних видів систем та засобах організації її поведінки, які досліджують закони еволюції природи та суспільства. За допомогою теоретичного апарату синергетичного підходу, трансформація аграрного сектору розглядається з позиції історичного детермінізму, що виявляє природу її еволюції, із метою встановлення критеріїв прогресивності. Існуючі характеристики трансформаційних процесів, виражені нелінійністю та нестійкістю динаміки показників розвитку економічних систем, виявилися передумовами різноманітності та складності економічної динаміки. Це

визначило інструментарій синергетичного підходу як засіб інтерпретації наукових даних, оскільки синергетика дозволяє сформулювати засади відповідної наукової парадигми, що дозволяє перейти на новий рівень дослідження економіки як складної системи. Аграрний сектор визначено як систему з внутрішнім часом у поєднанні з фактором землі, капіталу та праці зі складною траєкторією розвитку, можливостями до самоорганізації та саморозвитку, а також здатністю формувати внутрішні передумови еволюції.

Аргументовано доведено, що базові положення синергетичного підходу надають можливості встановлення впливу непередбачуваних або невизначених факторів на ефективність трансформаційних перетворень. Запропоновано використання методології синергетичного підходу в частині теорії динамічної нерівноваги, теорії катастроф та детермінованого хаосу щодо трансформацій аграрного сектору з огляду на зростання мінливості зовнішнього економічного простору, підвищення нестійкості динаміки розвитку національної економіки. Вбачається актуальність запропонованих теорій щодо формування моделі трансформацій аграрного сектору та її концептуальних засад.

У другому розділі **«Методологія трансформацій аграрного сектору економіки»** систематизовано методологічні основи формування трансформацій аграрного сектору; обґрунтовано застосування теорії динамічної нерівноваги в дослідженні трансформацій аграрного сектору економіки; поглиблено парадигмальну основу процесу трансформацій аграрного сектору.

Автором обґрунтовано доцільність специфікації національної економіки як базису економічного зростання країни, що означає протидію поглинанню світовою фінансовою сферою шляхом розбудови трансформаційної соціально-орієнтованої системи. Особливістю національної економіки України є аграрне спрямування її розвитку. Поглиблене у результаті дослідження поняття трансформацій аграрного сектору з позиції синергетичного підходу визначає її як взаємодію складових аграрного сектору економіки, що функціонують у просторі і часі за принципом цілісності, самоорганізації, самореалізації та компліментарності шляхом трансформаційних перетворень в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Встановлено, що трансформація аграрного сектору проходить фази, серед яких кількісно-якісні зміни в межах збереження стійкості, переродження системи (порушення стійкості), розпад системи (її деградація) і формування нової системи (рис. 2). Класифіковано етапи трансформаційного процесу аграрного сектору, що відображають перехід на якісний рівень функціонування, обумовлених ключовими історичними подіями. У контексті історичної визначеності етапність визначає трансформацію аграрного сектору як процес не обмежений в часі.

Модель аграрного сектору формувалася у процесі історичної трансформації соціально-економічної системи України та є відображенням етапів її розвитку: час набуття незалежності (1991 р.); події 2004 р., як початок євроінтеграційного вектору розвитку; 2008 р. – загальносвітова економічна криза; 2013 р. – зміни політичного та економічного характеру. Кожний визначений історично обмежений проміжок часу характеризується змінами

якісних базових характеристик, які відображають сутність цього етапу розвитку, що свідчить про зміни економічної системи.

Рис. 2. Етапи трансформацій аграрного сектору економіки

Примітка. Розроблено автором

Перехід у процесі трансформацій від однієї стадії розвитку до іншої характеризується трансформаційними зрушеннями, які відбуваються в аграрному секторі та відображають результат взаємодії виробничих потужностей, характеризують економічні відносини, що виникають у результаті впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Запропоновано методологію кількісної та якісної оцінки трансформаційних зрушень аграрного сектору за допомогою розрахунку показників глибини трансформаційного зрушення – як різниці між значенням кількісного показника в поточному та базовому періоді; швидкості трансформаційного зрушення – як різниці глибини трансформаційного зрушення базового та поточного періоду, поділеної на час його перебігу. Це дозволяє визначити вектор трансформаційних перетворень, оскільки враховує складність і непередбачуваність впливу комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Обґрунтовано застосовування теорії нестійкості щодо оцінювання трансформацій економічної, екологічної та соціальної складових для вироблення більш досконалих механізмів моделювання та прогнозування розвитку аграрного сектору. Доцільність даної теорії обумовлюється коливаннями макроекономічних показників розвитку національної економіки в цілому та відсутністю ознак стабільної рівноваги аграрного ринку. Це визначає аграрний сектор динамічно нестабільним, що загострює проблему передбачуваності наслідків трансформацій та унеможлиблює здійснення прогнозування їх результатів.

Визначено, що періоди нерівного ступеня волатильності економічних показників не повною мірою розкриваються описом лінійних стохастичних рівнянь, що ускладнює деталізацію кореляції між обраними факторами впливу. В свою чергу, це ускладнює встановлення ступеня точності початкових

ендогенних умов трансформаційних перетворень та наслідків екзогенних шоків. Нелінійний підхід дозволив дослідити генезис стохастичних часових рядів поза межами екзогенного впливу, а наявність детермінованої природи нестійкості установає непередбачуваності випадкових економічних явищ як можливостей прогресу. Аргументовано, що вимір нестійкої динаміки за виключенням факторів зовнішнього впливу має фрагментарний характер, характеризує поведінку аграрного сектору як систему в обмежений проміжок часу, що надає можливості оцінювання заходів, направлених на регулювання трансформаційних процесів.

З практичного погляду ряд процесів та явищ, що виникли в наслідок трансформацій аграрного сектору, характеризуються випадковістю, нестійкістю та показниками нелінійної динаміки. З огляду на багатогранність трансформаційного процесу аграрного сектору визначено політичну, інституційну, економічну, соціальну та екологічну природу впливових факторів, що розширює діапазон коливання показників результативності трансформацій, вимір яких потребує формування нової парадигми. Визначено, що синергетична парадигма розкриває механізм самоорганізації аграрного сектору шляхом трансформацій її складових, які знаходяться у стані нерівноважності. А основи формування стійкої динаміки розвитку вбачаються у нелінійності, яка надає можливість пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища (рис. 3.).

Синергетичною парадигмою визначено принципи трансформацій аграрного сектору, насамперед, цілісність, системність, відкритість, ієрархічність, адекватність, компліментарність та гнучкість. Механізм реалізації передбачає заходи аграрної структурної політики шляхом раціоналізації використання галузевих, фінансових, інвестиційно-інноваційних, соціальних, інтеграційних, екологічних та культурних ресурсів. Урахування територіальних, ресурсних, виробничих, економічних, політичних, соціальних, культурних факторів та факторів зовнішнього впливу дозволило сформулювати теоретичні засади синергетичної моделі трансформацій аграрного сектору економіки. Реалізація синергетичної парадигми характеризується синергетичним ефектом, що виражається в якісній інтеграції України до світового економічного простору, політичної стабілізації, екологічної безпеки, підвищенні якості життя населення та соціально-культурному розвитку.

У третьому розділі **«Тенденції трансформацій аграрного сектору економіки України»** виявлено тенденції трансформаційного вектору розвитку економічної системи України; здійснено оцінювання стану трансформацій аграрного сектору економіки; проведено аналіз ефективності трансформаційних перетворень аграрного сектору.

Визначено, що трансформаційний вектор розвитку національної економіка характеризується зростанням впливовості аграрного сектору. Виокремлено негативні тенденції розвитку промислових галузей, що зумовлено поглибленням деформації структури промисловості. Високий рівень інтеграції економіки в бік сировинних ринків став обмежуючою умовою стабільного функціонування передових високотехнологічних галузей. Зростаючою

динамікою характеризувалося лише виробництво продукції харчової промисловості. У структурі обсягів виробництва харчових продуктів в період 2012–2015 рр. збільшилася частка виробництв замороженого м'яса великої рогатої худоби (27,8 %), м'яса свиней (35,1 %) та свійської птиці (139,7 %), молока та вершків (71,2 %), масла вершкового (15,1 %).

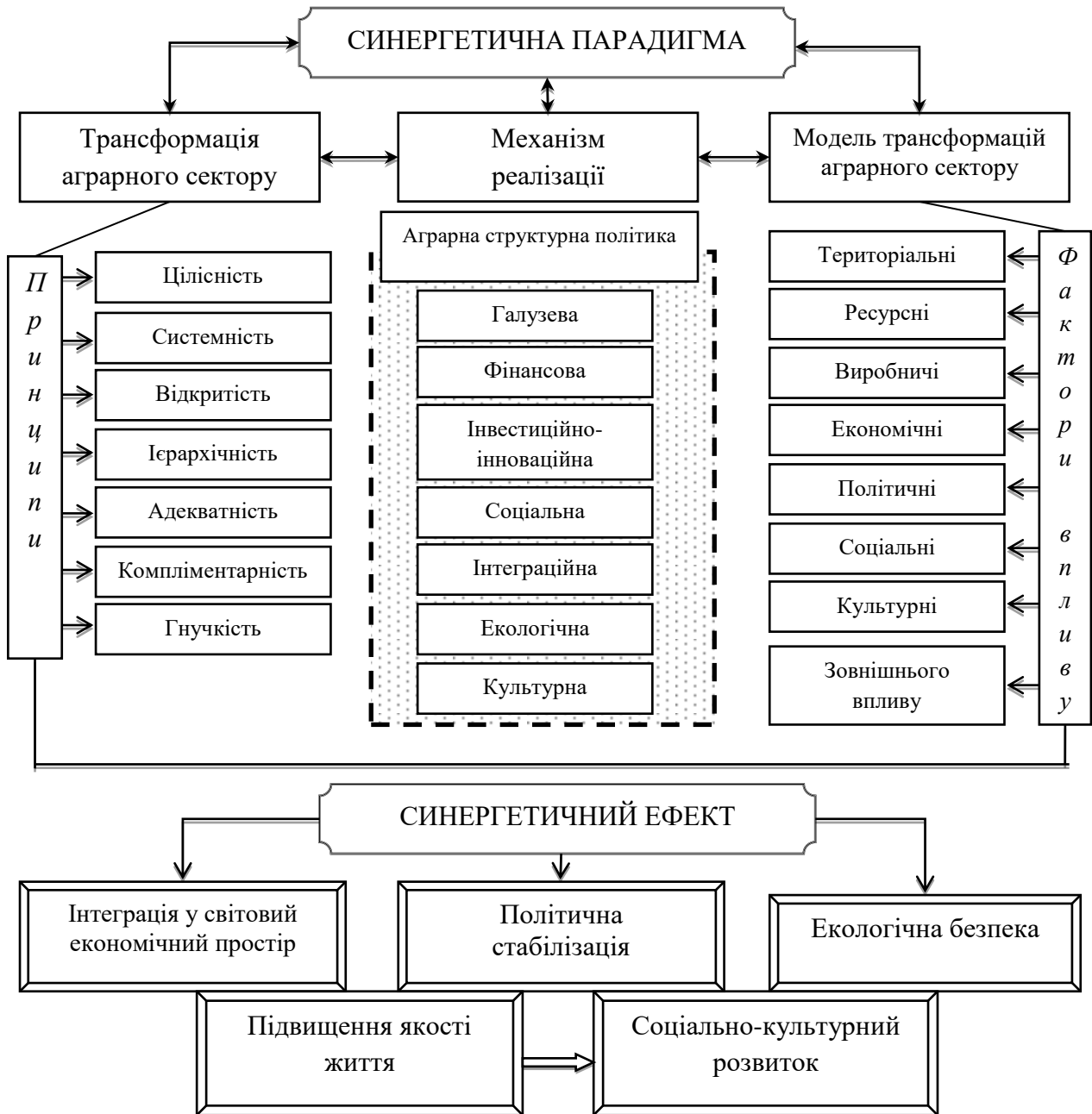

Рис. 3. Парадигмальна основа трансформацій аграрного сектору України
Примітка. Розроблено автором

Процеси розвитку аграрного сектору економіки досліджено за трансформаційними зрушеннями, що виражені станом макроекономічного середовища, економічним, екологічними та соціальними показниками розвитку аграрного сектору (рис. 4). Загальні тенденції макроекономічних показників свідчать про трансформаційні зрушення економічної системи у бік зростання частки сільського господарства, значення якого у 2016 р. становило 11,6 % у

структурі ВВП, що на 2,8 % більше ніж у 2013 р., який вважаємо перехідним етапом трансформацій економічної системи України. У 2016 р. спостерігалось зниження швидкості трансформаційних зрушень за показником валового виробництва аграрної продукції, що свідчить про гальмування трансформаційних перетворень у порівнянні з попередніми періодами на фоні зростання показника обсягу виробництва.

Рис. 4. Показники трансформацій макроекономічного середовища аграрного сектору

Примітка. Розроблено автором

У дисертації аргументовано, що трансформаційні зрушення аграрного сектору за 2010–2016 рр. вказують на незначне поглиблення трансформацій у 2015 р., що підтверджується зростанням показника валового виробництва сільськогосподарської продукції. Установлено, що у 2015 р. відносно 2010 р. відбулося зростання виробництва зернових та зернобобових на 53,1 %, обсяги виробництва соняшнику збільшилися на 65,1 %, картоплі – на 11,4 %. Визначено високий рівень рентабельності виробництва овочів, плодів, насіння соняшнику, картоплі. Рентабельність яєць курячих становила 60,9 %, свиней на м'ясо – 12,7 %, молока – 12,6 %.

Визначено поглиблення та зростання швидкості зрушень за показниками обсягу чистого доходу від реалізації продукції сільського господарства (відповідно на 43,7 млрд грн та 60,8 млрд грн) та обсягу експорту сільськогосподарських товарів (2,3 млрд дол. США). Обсяг прибутку сільськогосподарських підприємств та іноземних інвестицій характеризувався негативною динамікою (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка трансформаційних зрушень аграрного сектору України

Показник	Рік							2016/ 2015, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Валове виробництво продукції сільського господарства, млрд грн	80,4	106,6	109,8	128,7	160,5	236	248	105,1
Глибина трансформаційних зрушень (TP)	14,6	26,2	3,2	19	31,8	75,5	12	15,9
Швидкість трансформаційних зрушень (V)	13,5	11,6	-22,9	15,7	12,8	43,7	-63,5	-145,3
Обсяг державної підтримки, млрд грн	4,4	4	6,5	6,8	15,4	3,1	1,5	48,4
Глибина трансформаційних зрушень (TP)	1,6	-0,4	2,5	0,3	8,6	-10,3	-1,6	15,5
Швидкість трансформаційних зрушень (V)	4,1	-2	2,9	-2,2	8,3	-18,9	8,7	-
Обсяг експорту сільськогосподарської продукції, млрд дол. США	4,7	6,5	10,2	10	9,8	12,1	15,3	126,4
Глибина трансформаційних зрушень (TP)	-2,7	1,8	3,7	-0,2	-0,2	2,3	3,2	139,1
Швидкість трансформаційних зрушень (V)	-1,8	4,5	1,9	-3,9	0	2,5	0,9	36,0
Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	594,1	502	84,5
Глибина трансформаційних зрушень (TP)	-144,1	50,3	5,8	-7,5	59,1	-182,8	-92,1	50,4
Швидкість трансформаційних зрушень (V)	-400,1	194,4	-44,5	-13,3	66,6	-241,9	90,7	-
Обсяг прибутку (збитку) підприємств, млрд грн	17	25,4	26,8	15	21,5	102,8	90,2	87,7
Глибина трансформаційних зрушень (TP)	9,4	8,4	1,4	-11,8	6,5	-21,9	-12,6	57,5
Швидкість трансформаційних зрушень (V)	7,6	-1	-7	-13,2	18,3	-28,4	9,3	-
Глобальний індекс продовольчої безпеки України	-	-	57,8	57,6	56,6	54,4	52,1	95,8

Примітка. Побудовано на основі даних Державної служби статистики України

З метою визначення основних напрямів трансформацій аграрного сектору виявлений взаємозв'язок галузевих показників сільського господарства свідчить, що збільшення залученої праці у аграрне виробництво на 1 % призведе до зростання обсягу валового випуску продукції на 0,11 %, а

залучення капітальних вкладень на 1 % – відповідно на 1,77 %. Визначені результати характеризують екстенсивний тип розвитку аграрного виробництва, що виражається у спадному масштабі виробничої функції Кобба-Дугласа.

Доведено, що обрання трансформаційного вектору розвитку аграрного сектору України передбачає структурні зміни, направлені на розбудову ефективного, високопродуктивного та ринково орієнтованого аграрного виробництва, що є основою формування моделі економіки країни на засадах збалансованого та сталого розвитку.

Дослідженнями основних показників стану економічної системи у цілому, визначено зростання ентропії економіки, поясненої дисипацією енергії економічних явищ, яка виникла внаслідок відсутності негентропійної взаємодії із зовнішнім економічним середовищем.

Тенденції трансформацій аграрного сектору окреслюють надходження із зовнішнього економічного середовища потоку від'ємної ентропії, що виражено зменшенням обсягу іноземних інвестицій на фоні зростання експортної торгівлі. Зростання внутрішнього ентропійного стану доведено зменшенням прибутків аграрних підприємств на тлі зростання виробництва валової продукції сільського господарства. Подолання існуючих протиріч законів нелінійної динаміки унеможливорює прогнозування результативності трансформаційних процесів, що потребує визначення закономірності аграрних трансформацій, їх специфічних форм, особливостей, обумовлених політичними, економічними, соціальними і інституційними факторами, культурними і психологічними особливостями населення.

У четвертому розділі **«Система оцінювання трансформаційних процесів в аграрному секторі»** проведено системний аналіз екологічних наслідків трансформацій сільськогосподарського виробництва; оцінено соціальні наслідки трансформацій аграрного сектору; визначено вплив експорту сільськогосподарської продукції на процес трансформаційних перетворень.

Проведений системний аналіз засвідчує незначні коливання вибраних показників екологічної складової трансформацій аграрного сектору за період 2010–2015 рр. Протягом досліджуваного періоду частка сільського, лісового та рибного господарств у загальній структурі викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення має тенденцію до збільшення і становить від 1,6 % у 2009 р. до 2,7 % у 2015 р., що пов'язано з активізацією функціонування великих сільськогосподарських підприємств.

Зокрема, несуттєво змінився обсяг внесення мінеральних і органічних добрив (рис. 5), збережено низький рівень витрат на охорону навколишнього середовища та незначне зменшення обсягів відходів від діяльності сільськогосподарських підприємств.

Отримані результати досліджень трансформацій у частині екологічної складової свідчать про повільне впровадження заходів запобігання деградації ріллі у 2010–2016 рр., що знаходиться приблизно на рівні показників попередніх років. Відновлення зрошувальної системи Півдня України здійснюється повільно та є прерогативою великих за обсягами

землекористування господарств. Вартість зрошення залишається проблемним питанням для фермерських господарств середніх та малих розмірів, що унеможливорює зміну їх виробничої структури в бік виробництва з залученням значної кількості трудових ресурсів. Визначено, що витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів у аграрному виробництві у 2015 р. на 82,3 % більше ніж у 2014 р., а частка в загальній структурі цих витрат поступово зростала з 0,45 % у 2010 р. до 1,9 % у 2015 році.

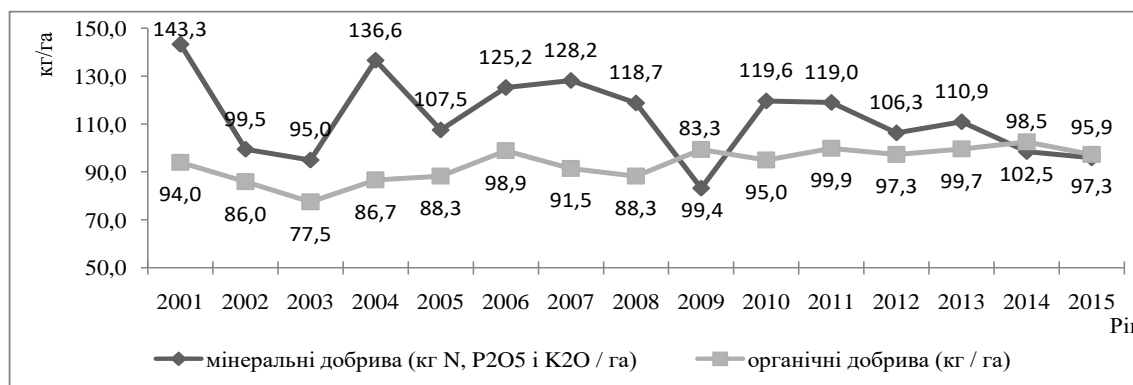

Рис. 5. Темп росту внесення мінеральних та органічних добрив на одиницю площі у % до попереднього періоду)

Примітка. Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Визначено, що ефективність трансформацій аграрного сектору в частині соціальної складової за 2010–2016 рр. характеризувалася зниженням загального показника ВВП на особу з максимального значення у 2013 р. 3995 дол. США до 2116 дол. США у 2016 році. У ході проведених досліджень виявлено погіршення соціально-економічних умов життя, що підтверджується показниками якості середньодобового раціону.

Результатами оцінки фонду споживання основних продуктів харчування населенням України на одну особу в рік встановлено, що головними продуктами харчування населення країни є картопля, хлібні продукти, овочі та баштанні продовольчі культури, молоко та молочні продукти. У 2015 р. в порівнянні з попереднім роком спостерігалось зменшення споживання м'яса та м'ясних продуктів на 6 %, молока та молочних продуктів – на 5,8 %, риби – на 22,5 %, яєць – на 9,7 %. Причиною зменшення обсягу споживання є зниження платоспроможності населення, що пов'язано зі зниженням рівня реальної середньомісячної заробітної плати.

Визначено зв'язок екологічних факторів та соціальної складової шляхом встановлення впливу змін обсягу поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів на розмір заробітної плати зайнятих у сільському господарстві.

Встановлено, що внаслідок зростання поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів на 1 млрд грн заробітна плата аграріїв у середньому зростає на 250 грн.

Встановлено вплив трансформацій економічної, екологічної і соціальної компоненти на стан національної економіки України шляхом оцінювання зміни показника обсягу аграрного сектору. Валовий внутрішній продукт обумовлюється на 52 % впливом економічної компоненти, насамперед, виробництвом аграрної продукції; на 29 % соціальним факторам (розміром заробітної плати) та на 19 % екологічним факторам (обсяг використання води на зрошення); при збільшенні обсягу прибутку сільськогосподарських підприємств на 1 % ВВП на особу зростає на 0,17 %; при збільшенні використання води на зрошення на 1 % – на 0,25 %. Негативним фактором впливу на обсяг ВВП на особу визначено рівень безробіття, зростання якого на 1 % приводить до зменшення зазначеного показника на 1,34 %.

У період 2005–2016 рр. спостерігалася тенденція до нарощення обсягів експортної торгівлі сільськогосподарською продукцією. Сумарна частка аграрної продукції у зовнішній торгівлі України у 2014 р. становила 29 %, у 2015 р. – 40,1 %, а у 2016 р. – 42 %. У 2016 р. виручка від експорту сільськогосподарської продукції становила 15,3 млрд дол. США, що на 22,4 % більше, ніж у попередньому році.

Встановлено, що основними експортерами сільськогосподарської продукції у 2016 р. були Індія, Іран та Туреччина (разом 45,2 %). Частка країн ЄС склала 28,1 % (Іспанія, Нідерланди, Італія). Обсяг експорту збільшився за рахунок нарощування темпів торгівлі сировинною продукцією: зерновими, бобовими, кукурудзою та соняшниковою олією.

Виявлено ступінь впливу експорту на зростання обсягів ВВП та інших параметрів (іноземні інвестиції у сільське господарство, державна підтримка сільського господарства, прибуток (збиток) підприємств, поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, земельна площа сільськогосподарських підприємств).

Визначено, що мультиколінеарність відсутня лише для двох змінних – обсягу державної підтримки та експорту сільського господарства. Отримані результати показують, що залучення 1 грн державної підтримки сприятиме збільшенню виробництва продукції сільського господарства на 1,79 грн, а експорту сільськогосподарської продукції на 0,65 грн.

У підсумку необхідно зазначити, що розширення міжнародних ринків України зумовлено збільшенням обсягів експорту аграрної продукції шляхом диверсифікації його структури, орієнтованої на потреби стратегічних партнерів, зокрема країн Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Північної Америки та Африки (рис. 6).

На наше переконання стратегічне партнерство Південно-Східної Азії обумовлюється зростанням імпортування Китаєм кукурудзи, ячменю, соняшником олії, яєць та м'яса птиці.

На наш погляд, привабливими є ринки експорту готовими продуктами харчування з Південною Кореєю, Індонезією та Таїландом. Визначено перспективність африканського вектору (Єгипет, Алжир, Марокко, Нігерія тощо) в частині експорту зернової та олійної продукції, а також готових продуктів харчування. При цьому високий попит країн Близького сходу

(Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Лівія, Ізраїль тощо) на зернову продукцію також визначає розширення цього вектору торгівлі. Експортна торгівля з країнами Північної та Південної Америки пов'язана зі значними транспортними та логістичними витратами, тому сформовано специфічною та рідкісною продукцією аграрного виробництва (мед, рідкісні види рибної продукції, віск, органічна продукція тощо).

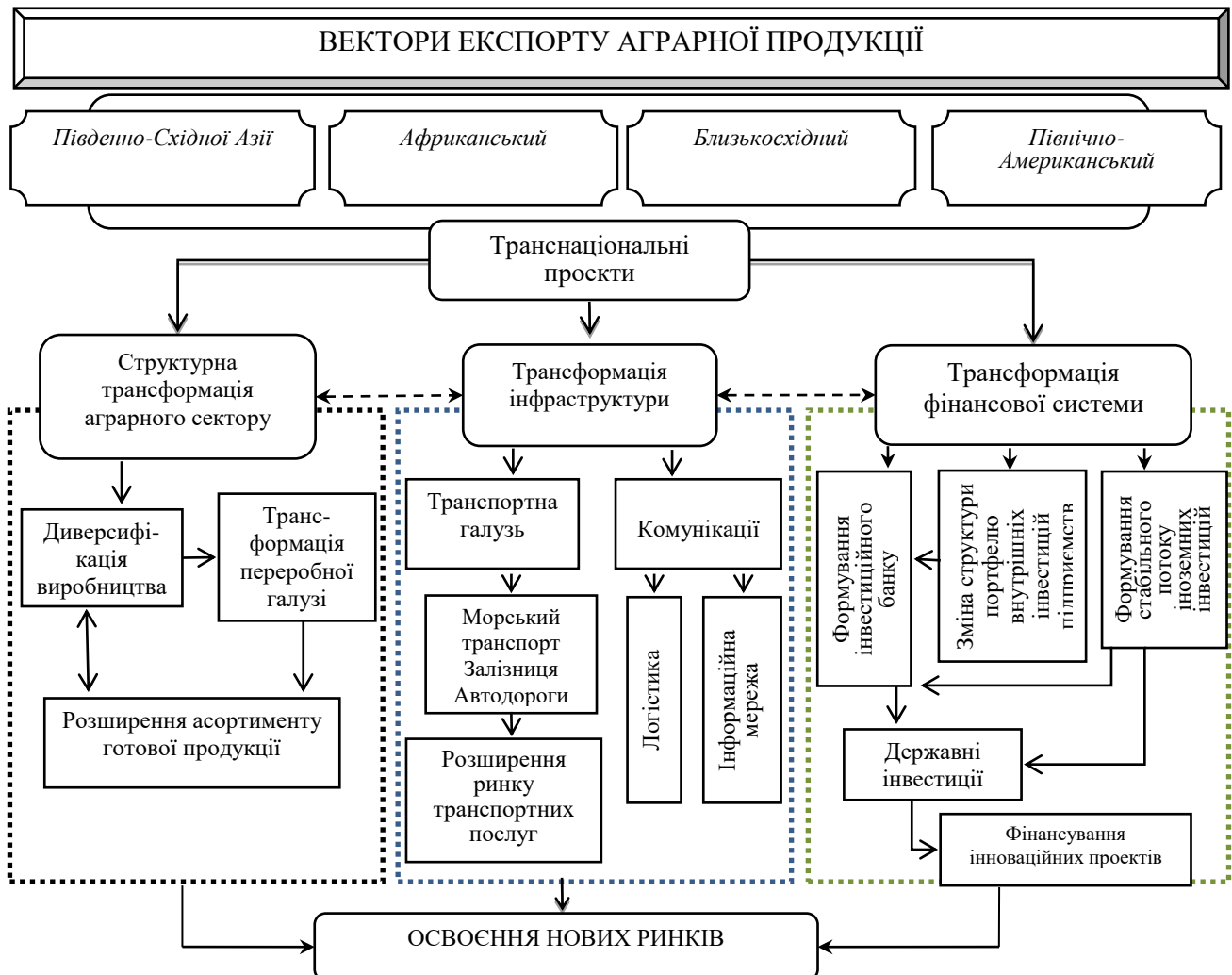

Рис. 6. Напрями розширення експорту аграрної продукції
Примітка. Розроблено автором

Запропонована в роботі подальша трансформація аграрного сектору в частині експортної орієнтації аграрного виробництва стосується освоєння ринків країн, які мають проблему продовольчого забезпечення населення (Китай, Індія, Пакистан, Алжир). У цьому напрямі першочерговим є підвищення конкурентоспроможності вітчизняних портів шляхом розвитку портової інфраструктури та інфраструктури обслуговування експорту. Це передбачає будівництво нових причалів, розбудову мультимодальних терміналів (для перевезення декількох видів вантажів); проведення підхідних каналів; створення сучасних транспортно-логістичних центрів в основних морських транспортних вузлах).

У п'ятому розділі «**Концептуальні засади трансформацій аграрного сектору**» обґрунтовано напрями покращення аграрної структурної політики;

сформульовано основні засади до проекту концепції трансформацій аграрного сектору економіки та розроблено відповідну модель, визначено синергетичний ефект від взаємодії складових аграрного сектору.

Обґрунтовано, що аграрна структурна політика – це система державних заходів, розроблених на принципах цілісності, системності, компліментарності та сталості, направлених на оптимізацію структури аграрного виробництва з метою підвищення ефективності господарської діяльності, що є головною умовою отримання економічного, екологічного та соціального ефектів від трансформацій аграрного сектору економіки.

Доведено, що основними цілями аграрної структурної політики визначено оптимізацію пропорцій аграрного виробництва з метою забезпечення продовольчої безпеки держави, зростання добробуту населення, використання експортних можливостей аграрного сектору.

Встановлено, що трансформаційні перетворення в аграрному секторі економіки в частині економічної і соціальної складової, чітко визначена державна політика у напрямі цільових інвестицій, забезпечення прозорих механізмів державної підтримки дозволить збільшити частку тваринництва з 29,5 % у 2015 р. до 35 % у 2020 році.

У дисертаційному дослідженні доведено, що оптимізація сільського господарства має базуватися на технологічній модернізації шляхом активізації інвестиційної політики в напрямі створення умов для оновлення основних засобів виробничої сфери, ефективного формування та використання оборотних засобів. Зусилля державних органів влади повинні зосередитися на підтримці пріоритетних галузей сільського господарства шляхом галузевих інвестиційних програм, пільгових кредитів, дотацій тощо, сприянні малим та середнім підприємствам щодо використання та впровадження нових технологій, а також патентного регулювання і стандартизації вітчизняної продукції.

У контексті трансформацій експорту у географічному та номенклатурному аспекті запропоновано здійснити спрямування потоків експорту сільськогосподарської продукції для задоволення потреби у продовольстві країн Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Америки та Африки. Трансформація інфраструктури у межах транснаціональних проектів передбачає реорганізацію транспортної галузі, зокрема морського транспорту, залізниці й автошляхів з метою розширення ринку транспортних послуг та їх якості.

Реалізація заходів трансформацій аграрного сектору значною мірою визначається ступенем сприйняття реформ сільським населенням, що обумовлені національними традиціями, психологічними чинниками і політичними міркуваннями.

Запропоновані у роботі наукові рекомендації до проекту концепції трансформацій аграрного сектору України стосуються соціального спрямування, а саме зростання заробітної плати, кількості зайнятих у аграрному виробництві.

Визначено фактори впливу на трансформацію аграрного сектору в частині: 1) забезпечення ресурсами; 2) оптимальний часовий інтервал

перетворень; 3) нормативно-правова та законодавча база; 4) створення висококонкурентного інституційного середовища; 5) інтеграційні та глобалізаційні фактори. Поглиблення або послаблення впливовості вказаних факторів визначає рівень ефективності концепції перебігу трансформацій аграрного сектору, який виражається синергетичним ефектом.

З позиції синергетичної парадигми основною метою трансформаційних процесів є покращення якості життя населення та формування нової свідомості суспільства. У відповідності до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», обґрунтовано наукові рекомендації щодо проекту концепції трансформацій аграрного сектору (рис. 7), яка направлена на зростання добробуту населення, підвищення рівня продовольчої та національної безпеки держави.

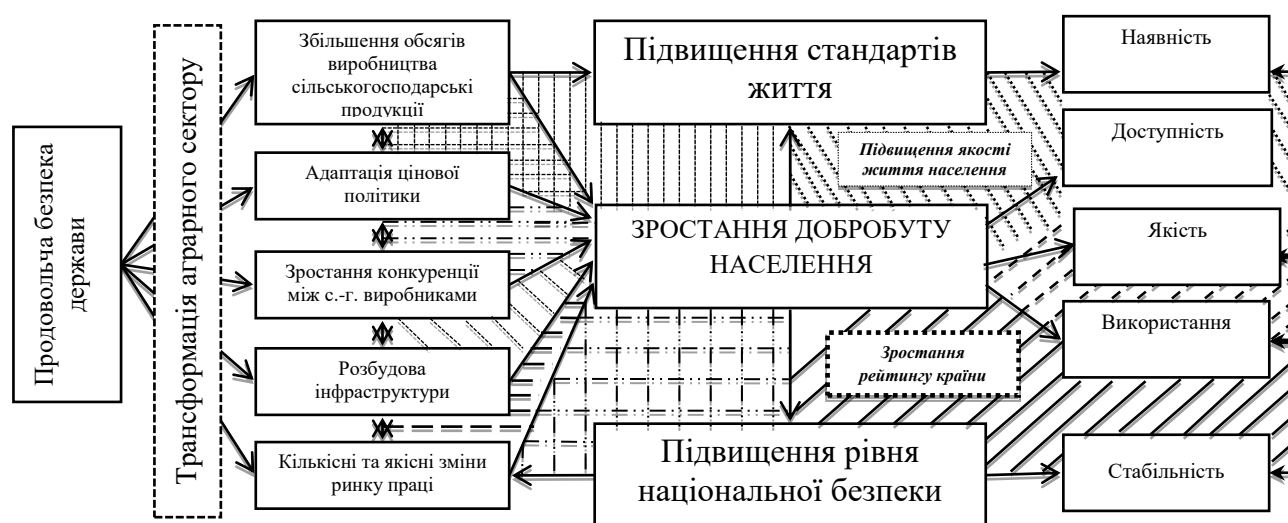

Рис. 7. Концептуальні засади трансформацій аграрного сектору
Примітка. Розроблено автором

Розроблений проект концепції трансформацій аграрного сектору передбачає досягнення синергетичного ефекту від диверсифікації виробництва аграрних підприємств та соціальної синергії, як наявності достатньої кількості та доступності продовольства для населення країни в контексті глобальних трансформацій.

У роботі зазначено, що взаємодія складових аграрного сектору економіки утворює додатковий ефект за принципом доповнення та компліментарності, в результаті дії якого виокремлюються додаткові фінансові ресурси, що використовуються в якості інвестицій при вдалій співпраці в межах світового економічного простору. Зокрема, взаємодія інвестиційної та політичних складових формує нормативно-правові, законодавчі та дипломатичні умови для реалізації додаткового обсягу експорту аграрної продукції на міжнародні ринки.

Таким чином, у зв'язку з посиленням позиції України як експортної держави виникають передумови залучення інвестицій у виробництво, науку та технологій.

Основні позиції рекомендацій до проекту концепції передбачають спрямування зусиль на взаємодію інституційної та соціальної складових, у

результаті яких утворюється економічно обґрунтована демографічна політика, вирішується проблема працевлаштування та забезпечується науковий підхід до вирішення низки соціальних питань. У результаті цього, формується нова форма громадського суспільства, що покликане підвищити продуктивність праці, дотримання норм громадського права та дотримання прав людини.

Наукові рекомендації щодо проекту концепції направлено на поєднання соціальної та фінансово-кредитної складових, у результаті цього фінансовими установами визначається необхідність кредитування населення відповідно до визначених пріоритетів та виробництва з мінімальними ризиками.

Обґрунтовано, що розвиток фінансової системи України, що базується на соціальних та економічних складових, створює додаткові можливості в межах зовнішньоекономічного простору та дозволяє стати повноцінним учасником світового фінансового ринку.

У результаті проведеного дослідження розроблено модель трансформацій аграрного сектору економіки з урахуванням принципів цілісності, комплексності, компліментарності, злагодженості, варіантності, оптимальності, своєчасності та відкритості, яка виконує відтворювальну, економічну, інтеграційну, екологічну, соціальну, культурну, світоглядну функції.

Результатом функціонування запропонованої моделі є синергетичний ефект, що отримується в умовах біфуркаційного стану аграрного сектору (рис. 6).

Запропонована у роботі методика дозволяє розрахувати синергетичний ефект від взаємодії політичної, інституційної, економічної, екологічної та соціальної складових.

Отримані в роботі результати досліджень можуть бути використані в якості складової частини побудови економетричної моделі трансформацій аграрного сектору з урахуванням синергетичного попарного впливу складових. Серед них здійснено виокремлення політичної – індекс сприйняття корупції x_1 ; інституційної – рейтинг України в світі, x_2 ; економічної – обсяг ВВП країни, x_3 ; соціальної – індекс розвитку людського потенціалу, x_4 ; екологічної – витрати на охорону навколишнього середовища, x_5 , на залежну змінну y , тобто обсяг виробництва валової продукції аграрного виробництва.

На сьогодні вказане можна розрахувати за формулою (1):

$$\begin{aligned}
 y = & b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + b_3 \cdot x_3 + b_4 \cdot x_4 + b_5 \cdot x_5 \\
 & + b_{12} \cdot x_1 \cdot x_2 + b_{13} \cdot x_1 \cdot x_3 + b_{14} \cdot x_1 \cdot x_4 + b_{15} \cdot x_1 \cdot x_5 + \\
 & + b_{23} \cdot x_2 \cdot x_3 + b_{24} \cdot x_2 \cdot x_4 + b_{25} \cdot x_2 \cdot x_5 + \\
 & + b_{34} \cdot x_3 \cdot x_4 + b_{35} \cdot x_3 \cdot x_5 + b_{45} \cdot x_4 \cdot x_5 (R^2 = 100)
 \end{aligned}
 \tag{1}$$

де b_{ij} – граничний синергетичний вплив складових трансформацій аграрного сектору.

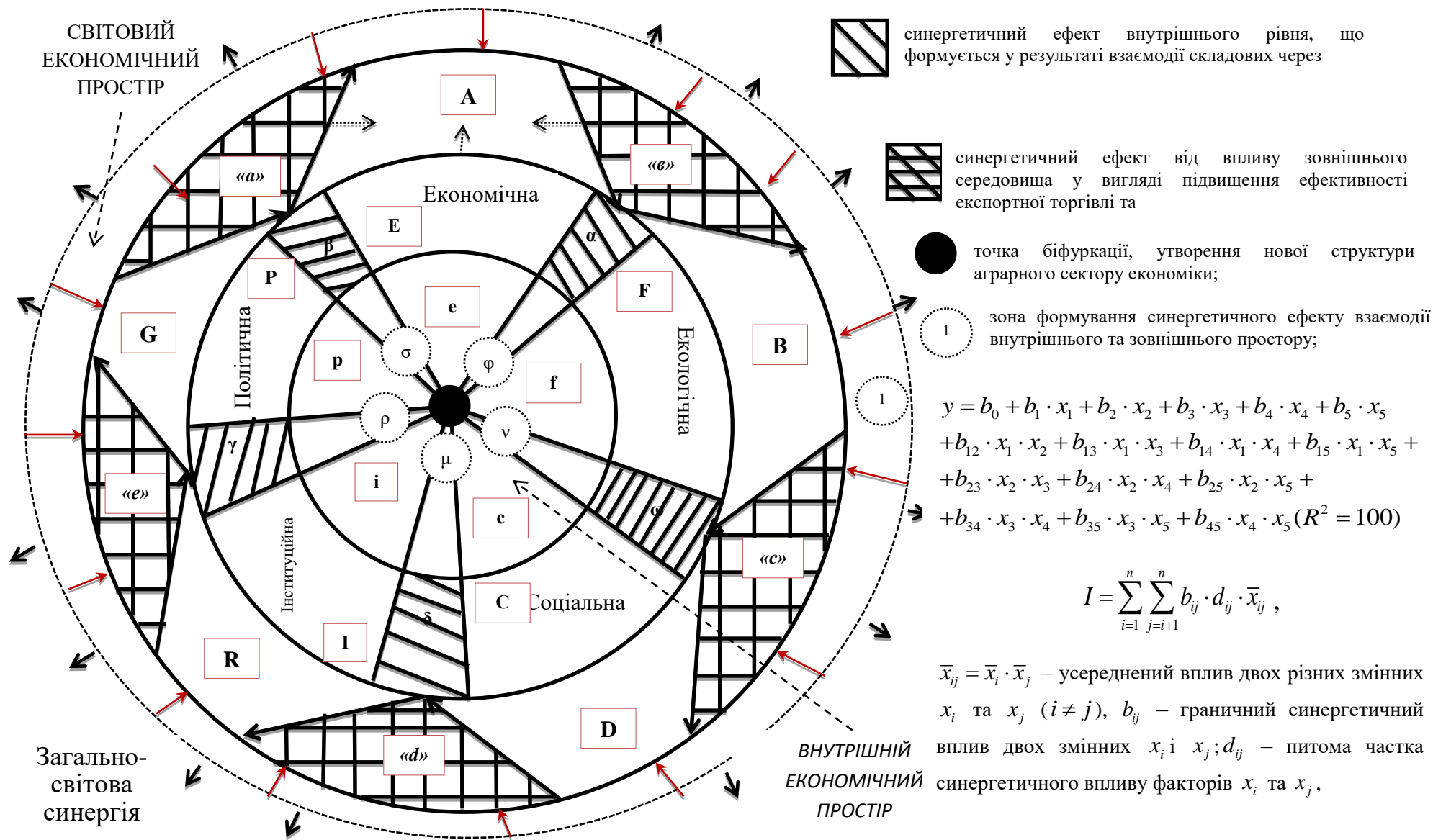

Рис. 8. Модель трансформацій аграрного сектору
Примітка. Розроблено автором

Після проведення розрахунків було отримано наступні результати за формулою (2):

$$\begin{aligned}
 y = & -1171,38 + 16,84 \cdot x_4 + \\
 & + 0,62 \cdot x_1 \cdot x_2 - 0,22 \cdot x_1 \cdot x_4 - 1,66 \cdot x_1 \cdot x_5 + \\
 & + 1,05 \cdot x_2 \cdot x_3 - 0,14 \cdot x_2 \cdot x_4 + 0,54 \cdot x_2 \cdot x_5 + 0,04 \cdot x_4 \cdot x_5
 \end{aligned} \quad (2)$$

Одержані параметри показують, що є можливість виокремити складові моделі трансформацій аграрного сектору, насамперед, політична, інституційна, соціальна та екологічна опосередковано впливають на обсяг валового виробництва продукції аграрного виробництва.

У роботі доведено, що вплив економічної складової ($b_4 = 16,84$) характеризується прямою залежністю показником, а результатом взаємодоповнення є можливість отримання 16,84 грн валової продукції сільського господарства у зв'язку з зростанням ВВП на 1 дол. США. Зменшення валового випуску аграрної продукції на 0,22 млн грн обумовлюється слабкою узгодженістю політичної та економічної складових, політичної та екологічної – на 1,66 млн грн; інституційної та економічної складової – 0,14 млн грн.

Індекс синергетичного ефекту від взаємодії складових на результативну ознаку пропонуємо визначати за формулою (3), (4):

$$I = \sum_{i=1}^n \sum_{j=i+1}^n b_{ij} \cdot d_{ij} \cdot \bar{x}_{ij} \quad (3)$$

де: $\bar{x}_{ij} = \bar{x}_i \cdot \bar{x}_j$ – усереднений вплив двох різних змінних x_i та x_j ($i \neq j$);

b_{ij} – граничний синергетичний вплив двох різних змінних x_i та x_j ;

d_{ij} – питома частка синергетичного впливу факторів x_i та x_j .

$$d = \sum_{i=1}^n \sum_{j=i+1}^n d_{ij} = 1, \text{ де } d_{ij} = \frac{b_{ij}}{d} \cdot 100\% \quad (4)$$

Визначено, що обсяг синергетичного ефекту окреслено найбільш вагомими та значимими інтерпретаціями сукупності складових розрахованих за формулою (5):

$$\begin{aligned}
 b &= b_{12} + b_{14} + b_{15} + b_{23} + b_{24} + b_{25} + b_{45} \\
 b &= 0,62 + |-0,22| + |-1,66| + 1,05 + |-0,14| + 0,54 + 0,04 = 4,26 \text{ млн грн.}
 \end{aligned} \quad (5)$$

Індекс синергетичного впливу складових на результативну ознаку обчислюється при відомих значеннях синергетичного впливу $\bar{x}_{ij} = \bar{x}_i \cdot \bar{x}_j$, за умови грачиного впливу b_{ij} та частках впливу d_{ij} . Аргументовано, що зростання

виробництва валової продукції аграрного виробництва на 14 % зумовлюється взаємодією політичної та інституційної складових, 5 % – економічної і політичної; 39 % – політичної та екологічної; 25 % – інституційної та соціальної; 3 % – інституційної та економічної; 13 % – інституційної та екологічної; на 1 % – економічної та екологічної складовими.

Запропоновано трансформацію аграрного сектору в період 2017–2025 рр. за сценаріями: 1) інерційним, що передбачає збереження існуючої динаміки трансформацій; 2) еволюційним, що направлено на зростання ключових пояснюючих величин); 3) синергетичним, який зосереджено на визначення оптимального поєднання складових механізму трансформацій аграрного сектору, що сприяє досягненню синергетичного ефекту. Розрахунок проведено шляхом визначення восьмифакторного рівняння регресії на 2017–2025 рр.

Отримані результати засвідчують, що значні економічний, соціальний та екологічний ефекти отримано за синергетичним сценарієм, у відповідності з яким передбачається збільшення виробництва валової аграрної продукції на 95,7 % за рахунок збільшення державної підтримки на 21,1 %, іноземних інвестицій у 2 рази (на 13 млрд грн), обсягу експорту у 2,2 рази або на 269 млрд грн.

Результатом слід вважати соціальний ефект, що виражається зростанням номінальної заробітної плати зайнятих у сільському господарстві на 90 % або на 3 тис. грн, а екологічний ефект, що забезпечується збільшенням поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів – 43 % або на 6,4 млрд грн, що сприятиме зменшенню обсягів відходів від діяльності сільськогосподарських підприємств на 33,6 %.

Авторське бачення практичного впровадження розробленої моделі полягає у сприйнятті трансформацій аграрного сектору, що корелюють взаємозв'язками всіх складових, спрямованих на досягнення синергетичного ефекту в економічному, соціальному та екологічному блоці та забезпечать реалізацію основних задач Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Використання отриманих теоретичних, методологічних і практичних розробок, перш за все, спрямоване на ефективну трансформацію аграрного сектору економіки України, розбудову фундаменту для вироблення адекватної державної політики у напрямі розвитку національної економіки для досягнення високих соціальних стандартів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично узагальнено й обґрунтовано нове розв'язання наукової проблеми – підвищення ефективності трансформацій аграрного сектору економіки України. За результатами наукового дослідження сформовано такі висновки теоретико-методологічного та науково-практичного характеру:

1. Поглиблено теоретичні засади трансформацій соціально-економічної системи шляхом визначення гносеологічних витоків теорії трансформацій, що побудована на наявних теоріях неокласичного, інституційного та еволюційного

спрямування, які не повною мірою розкривають багатогранність трансформацій. Встановлено, що трансформаційні процеси на сьогоднішній день досліджуються переважно з позиції системного підходу, але вплив факторів випадковості, нестійкості та нелінійності, що виражаються поглибленням економічної кризи, наростанням загрози продовольчої безпеки та проблемами екології, обумовлюють необхідність виокремлення синергетичного аспекту трансформаційних перетворень. Використання принципів синергетики надає можливості щодо комплексного їх вирішення та спрямування подальшого їх перебігу в бік розвитку аграрного сектору економіки та отримання економічного, екологічного та соціального ефектів.

2. На основі систематизації методологічних підходів до вивчення процесу трансформацій виокремлено синергетичний підхід, за допомогою якого поглиблено поняття трансформацій аграрного сектору економіки та запропоновано розглядати їх як процес кількісних та якісних перетворень, виражених економічним, екологічним та соціальним ефектами, що формує основи переходу аграрної сфери на етап сталого розвитку та виступає підґрунтям розбудови свідомого суспільства. Визначено етапи трансформацій аграрного сектору, насамперед, кількісно-якісні зміни в межах порушення стійкості та формування нової системи, що відображають умови переходу аграрного сектору економіки на етап сталого розвитку.

3. Виявлено, що тенденції розвитку національної економіки мають високий рівень випадковостей та визначаються впливом переважно непередбачуваних факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, що актуалізує використання міждисциплінарного підходу, вираженого синергетичною парадигмою та аргументовано теоріями нелінійності, нестійкості та стохастичності. Встановлено, що теоретичний та методологічний апарат теорії хаосу надасть можливості розкрити та пояснити сутність виникнення економічних явищ, що характеризуються значним впливом на подальший розвиток економічної системи, але природа їх виникнення залишається невизначеною. У цьому контексті обґрунтовано підґрунтя прогнозів наслідків трансформаційних перетворень на основі розрахунку глибини, швидкості та інтенсивності трансформацій, що дозволить конкретизувати заходи відносно розвитку аграрного сектору як основної складової національної політики та спрямувати їх на напрям отримання економічного, екологічного та соціального ефектів.

4. Запропоновано синергетичну парадигму в якості нової наукової основи досліджень трансформацій аграрного сектору. З цієї позиції аграрний сектор визначено складною системою з внутрішніми часовими особливостями в межах загальної соціально-економічної системи країни, що функціонує в умовах мінливості факторів капіталу, праці, інформації та постійності фактору землі. Складові аграрного сектору вважаються потенціалом розвитку, що базуються на принципах самоорганізації та саморозвитку, а також спроможністю до накопичення внутрішніх передумов еволюції, ефективність якої виражається синергією, що є результатом взаємодії економічної, екологічної та соціальної складових. На основі узагальнення принципів синергетичного підходу

трансформація аграрного сектору розглядається з позиції подолання матеріалістичного підходу, що дозволяє використати нелінійні закони управління по відношенню до трансформацій складових аграрного сектору, а також виявити можливості позитивної ролі нестійкої динаміки економічних процесів для визначення напрямів подальшого розвитку національної економіки.

5. Встановлено, що трансформаційний вектор розвитку економіки України направлено на розбудову ефективного, високопродуктивного та ринково орієнтованого аграрного виробництва, що має функціонувати на засадах сталого розвитку. Шляхом здійснення системного аналізу макроекономічних показників визначено низький рівень інвестиційної привабливості національної економіки, стрімке поглиблення трансформацій фінансової сфери, що характеризується різкими коливаннями показників курсу національної валюти, міжнародних валютних резервів та зростанням державного боргу. Окреслено тенденції зростання частки сільського господарства у структурі економіки та зменшення частки промисловості, аргументовано обрання розвитку аграрного сектору як основи сталого розвитку національної економіки.

6. Визначено, що у структурі ВВП частка аграрного виробництва поступово зростає з 7,4 % у 2010 р. до рівня 11,6 % у 2016 році. Трансформація економічної складової аграрного сектору характеризується змінами обсягу виробництва валової продукції сільського господарства та виражається поступовим поглибленням та прискоренням трансформаційних процесів. Оцінювання показників економічної ефективності трансформацій аграрного сектору доводить, що за видовим складом сільського господарства стала переважати продукція рослинництва, обсяг якої у 2016 р. визначено на рівні 10,5 млрд дол. США. У структурі виробництва переважають зернові, зернобобові, технічні, картопля, овочі та баштанні. З'ясовано, що зростання рентабельності з 26,3 % у 2014 р. до 31,8 % в 2015 році забезпечено збільшенням обсягів виробництва продукції рослинництва. Зберігаються чітко виражена тенденція до зниження ефективності виробництва та коливання показника рентабельності виробництва у розрізі видів продукції, насамперед, збитковим залишається виробництво м'яса великої рогатої худоби, баранини та вовни. Такі тенденції пояснюються зниженням державної підтримки аграрних підприємств та зниженням інвестиційної привабливості для залучення іноземних інвестицій. Аргументовано невідповідність етапів трансформацій національної економіки та аграрного сектору. Встановлено, що виробнича функція сільського господарства має спадний ефект масштабу, що віддзеркалює екстенсивний тип його розвитку.

7. Результатами оцінки показників соціально-екологічних наслідків трансформацій аграрного сектору доведено спадний ефект від їх перебігу. Визначено, що екологічні наслідки трансформацій слід розглядати з позиції агресивної експлуатації земель сільськогосподарського призначення, запобігання викидів в атмосферу, підвищення ефективності використання води на зрошення. Встановлено, що фінансування заходів запобігання ерозії ґрунтів

скорочуються, що призведе до негативних екологічних наслідків. Межі впливовості трансформацій на соціальну компоненту аграрного сектору окреслено оцінюванням показників рівня ВВП на особу та характеризується зниженням до 2190 дол. США, несуттєвому зростанню заробітної плати, зростанні витрат на харчування, що становлять 54,2 % від доходів домогосподарств, зниженні калорійності добового раціону на зміни його структури в бік збільшення обсягу споживання хліба, картоплі та рослинних жирів. Зниження якісного показника соціального характеру – індексу розвитку людини, свідчить про низький рівень ефективності трансформацій аграрного сектору.

8. Обґрунтовано тенденції експорту України, які свідчать про сировинне спрямування міжнародної торгівлі. Виручка від експорту сільськогосподарської продукції у 2015 р. складала 12,5 млрд дол. США, а у 2016 р. – 15,3 млрд дол. США, в основному за рахунок збільшення експорту соняшникової олії. Доведено, що у структурі експорту передові позиції належать сировинній продукції, що приводить до поступового скорочення валютної виручки на фоні циклічних коливань падіння цін на сировинні ресурси. Визначено умови експортних угод в рамках Трансатлантичного та інвестиційного партнерства між ЄС та США; Транстихоокеанічного партнерства та Регіональне всеохоплююче економічне партнерство, яке об'єднує Асоціацію держав Південно-Східної Азії з іншими регіональними партнерами, що складають 3/4 світового внутрішнього продукту і 2/3 обсягу міжнародної торгівлі.

9. Головними напрямками структурної політики визначено структурні перетворення аграрного виробництва, спрямовані на диверсифікацію виробничих та переробних галузей, інфраструктури аграрного ринку у напрямі удосконалення транспортно-логістичних мереж та покращення якості транспортних послуг. Виокремлено перспективні ринки сільськогосподарської продукції в частині вільних ринків висхідних країн світу, які характеризуються нестабільністю, високим ступенем ризику, але містять значний споживчий потенціал та тенденції щодо розширення видового складу сировини та харчових продуктів.

10. Запропоновано наукові засади проекту концепції трансформацій аграрного сектору України в межах Стратегії сталого розвитку «України – 2020», що базується на переорієнтації експортної торгівлі сировиною в бік готової продукції у напрямі освоєння ринків висхідних країн. Розроблений проект концепції трансформацій аграрного сектору передбачає отримання торгівельного синергізму (як результату інтеграційних процесів шляхом збільшення експорту продуктів харчування) та досягнення синергетичного ефекту від диверсифікації виробничої діяльності підприємств аграрного сектору у напрямі переробки сировини та соціальної синергії, які реалізуються у принципах наявності, доступності, використання та стабілізації продовольства для населення країни. Головною метою проекту концепції є підвищення рівня продовольчої та національної безпеки держави.

11. Сформовано дескриптивну модель трансформацій аграрного сектору, що побудована на принципах цілісності, комплексності, компліментарності, злагодженості, варіантності, оптимальності, своєчасності та відкритості, виконує відтворювальну, економічну, інтеграційну, екологічну, соціальну, культурну та світоглядну функції, включає фактори зовнішнього середовища, екологічну та соціальну компоненти, визначені культурні цінності. Доведено, що визначення синергетичного ефекту від взаємодії економічної, політичної, інституційної, екологічної та соціальної складових базується на принципі компліментарності.

12. Встановлено, що синергетичний ефект від взаємодії політичної та соціальної, інституційної та соціальної, політичної та екологічної компоненти засвідчує опосередкований зв'язок цих складових. Визначено наявність компліментарних ознак політичної та інституційної, інституційної та соціальної, інституційної та екологічної, економічної та екологічної складових, що підтверджується позитивним значенням синергетичного ефекту. В процесі розрахунків визначено синергетичний ефект у обсязі 4,26 млн грн, що надає можливості визначати напрями трансформацій аграрного сектору в бік гармонізації взаємодії та посилення зв'язків визначених складових. Отримані ресурси необхідно спрямувати на фінансування наукового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки.

13. Відповідно до моделі трансформацій аграрного сектору економіки України в період 2017–2025 рр. запропоновано інерційний, еволюційний та синергетичний сценарії. Отримані результати свідчать про перспективність синергетичного сценарію, розробленого з метою виконання завдань Стратегії сталого розвитку «України – 2020» в економічному, соціальному та екологічному блоці. Синергетичний сценарій трансформацій аграрного сектору розроблено за принципом компліментарності його складових, що соціальний ефект, виражений у зростанні заробітної плати зайнятих у сільському господарстві на 90 %, збільшенні обсягу іноземних інвестицій у 2 рази (на 13 млрд грн), зростанню обсягу експорту у 2,2 раза або на 269 млрд грн, поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів на 43 % або 6,4 млрд грн.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Потравка Л. О. Трансформаційний вектор розвитку агропродовольчого сектора України // Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation: [Collective monograph]. Verlag SWG imex GmbH, Nurburg, Deutschland, 2014. V. 1. P. 207–212. *(Здобувачем визначено трансформаційну природу перетворень агропродовольчого сектору).*

2. Потравка Л. О. Синергетичний підхід до трансформації соціально-економічних систем // Problems of social and economic of business: [Collective monograph]. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2014. P. 184–189. *(Здобувачем обґрунтовано актуальність синергетичного підходу при дослідженні трансформацій соціально-економічних систем).*

3. Потравка Л. О. Концепція забезпечення трансформацій аграрного сектора // Розвиток економічних та фінансових відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур: [колективна монографія]. За редакцією професора Н. С. Танклевської. Херсон, 2016. С. 68–81. *(Здобувачем обґрунтовано концептуальний підхід до трансформації аграрного сектору, визначено його основу та принципи).*

4. Потравка Л. О. Синергія трансформацій аграрного сектору України: [монографія]. Херсон, 2016. 356 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

5. Потравка Л. О. Мотиваційні та регуляторні механізми забезпечення системного розвитку інфраструктури // Таврійський науковий вісник. 2009. Вип. 62. С. 47–53.

6. Потравка Л. О. Напрями розвитку транспортної інфраструктури Південного регіону в контексті інтеграції України до світової економічної системи // Таврійський науковий вісник. 2010. Вип. 67. С. 258–263.

7. Потравка Л. О. Перспективні напрями інформаційно-консультаційного забезпечення аграрних товаровиробників Херсонської області // Таврійський науковий вісник. 2010. Вип. 69. С. 285–291.

8. Потравка Л. О. Організація агросервісного обслуговування підприємств АПК Південного регіону // Таврійський науковий вісник. 2010. Вип. 72. С. 329–335.

9. Потравка Л. О. Необхідність структурних трансформацій економіки України в умовах перехідного періоду // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. 2011. № 2 (2). С. 42–48.

10. Потравка Л. О. Місце структурних зрушень в процесі трансформації економіки // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2011. Вип. 27. С. 138–142.

11. Потравка Л. О. Гносеологічні витоки теорії структурних трансформацій // Таврійський науковий вісник. 2012. Вип. 78. С. 267–271.

12. Потравка Л. О. Синергетичний аспект структурних трансформацій економіки України // Таврійський науковий вісник. 2012. Вип. 79. С. 299–304.

13. Потравка Л. О. Інвестиційні чинники структурних трансформацій економіки України // Таврійський науковий вісник. 2013. Вип. 83. С. 347–353.

14. Потравка Л. О. Сутність, зміст та етапи трансформації соціально-економічних систем // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19. Ч. 2. С. 192–200.

15. Потравка Л. О. Перспективні напрями процесу структурних трансформацій національної економіки України // Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 222–226. Режим доступу до журналу: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/49.pdf>.

16. Танклевська Н. С., **Потравка Л. О.** Сучасний стан структурних трансформацій агропродовольчого сектора економіки України // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Серія: Економічні науки. 2015. Вип. 28. Ч. 4. С. 42–45. *(Здобувачем надано*

характеристику тенденціям структурних трансформацій агропродовольчого сектору України).

17. Потравка Л. О. Виникнення синергетичного ефекту на етапі інтеграції економічної системи України: [електронний ресурс] // Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 8. С. 239–241. Режим доступу до журналу: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/49.pdf>.

18. Потравка Л. О. Сучасний стан структурних трансформацій сільського господарства України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2015. Вип. 4. С. 118–122.

19. Потравка Л. О. Перебіг структурних зрушень сільського господарства України у контексті трансформації глобальної економіки: [електронний ресурс] // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 9. С. 177–179. Режим доступу до журналу: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/36.pdf>.

20. Потравка Л. О. Напрями покращення структурної політики сільського господарства України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. С. 171–175.

21. Танклевська Н. С., **Потравка Л. О.** Експортноорієнтовані напрями покращення структурних трансформацій сільського господарства України: [електронний ресурс] // Економіка та суспільство. 2016. № 2. С. 199–205. Режим доступу до журналу: <http://economyandsociety.in.ua>. *(Здобувачем окреслено перспективні напрями експорту сільськогосподарської продукції у відповідності з трансформаційними перетвореннями національної економіки).*

22. Потравка Л. О. Передумови та необхідність формування концепції ефективної структури національної економіки України // Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 6. С. 33–39.

23. Танклевська Н. С., **Потравка Л. О.** Оцінка соціально-екологічних наслідків трансформацій аграрного сектора економіки // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 18. С. 34–38. *(Здобувачем визначено зміни показників якості життя населення відповідно до трансформаційних перетворень аграрного сектору).*

24. Потравка Л. О. Модель трансформацій аграрного сектора України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 20. С. 40–46.

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних:**

25. Потравка Л. О. Вплив торгівельного лібералізму в рамках СОТ на структурні зрушення економічної системи України // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2014. Вип. 200. С. 200–206.

26. Tanklevska N. S., **Potravka L. O.** System Approach to the Problems of the Research of Ukraine's National Economy Transformation // Облік і фінанси. 2015.

№ 2 (68). С. 145–150. *(Здобувачем розкрито методичні підходи до виявлення природи динаміки розвитку економічної системи України).*

27. Потравка Л. О. Системна основа синергетичної парадигми як нового підходу до проблем підвищення ефективності трансформацій економічної системи України // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2015. Вип. 222. С. 117–123.

28. Потравка Л. О. Оцінка синергетичного ефекту структурних трансформацій агропродовольчого сектора України // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. 2015. Вип. 19. Т. 20. С. 71–74.

Стаття у науковому виданні іншої держави

29. Потравка Л. О. Процес трансформації економіки як об'єкт транзитології // Australian Journal of Scientific Research. 2014. № 1 (5). V. II. P. 402–406.

Стаття в іншому науковому виданні

30. Потравка Л. О. Трансформаційний вектор розвитку національної економіки України // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2015. С. 260–265.

Тези наукових доповідей:

31. Потравка Л. О. Роль транспортної галузі Південного регіону у інтеграції України до світової економічної системи // Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2009: V Mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, Czechia, 27 listopadu – 05 prosincu 2009: abstracts. Praha, 2009. Díl 4. S. 62–64.

32. Потравка Л. О. Необхідність системних досліджень трансформації економічних систем // Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2010: VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Przemysl, Poland, 07–15 listopada 2010: abstracts. Przemysl, 2010. V. 7. S. 63–65.

33. Потравка Л. О. Стан розвитку біржового ринку України // Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2010: VI Mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, Czechia, 27 unora – 05 brezen 2010: abstracts. Praha, 2010. Díl 2. S. 89–92.

34. Потравка Л. О. Методи визначення ефективності структурних зрушень економічної системи // Ключови въпроси в съвременната наука: VII Международна научна практична конференция, София, България, 17–25 април 2011: abstracts. София, 2011. Т. 18. С. 31–34.

35. Потравка Л. О. Значення синергетичної економіки у дослідженнях економічних процесів // Zprávy vědecke ideje – 2011: VII mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, Czechia, 27 října – 05 listopadu 2011: abstracts. Praha, 2011. Díl 7. С. 9–12.

36. Потравка Л. О. Використання синергетичного підходу у дослідженнях економічних процесів // Wykształcenie i nauka bez granic – 2011:

VII Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji, Przemysl, Poland, 07–15 grudnia 2011: abstracts. Przemysl, 2011. V. 11. S. 74–76.

37. Потравка Л. О. Теоретичні засади структурних трансформацій економіки // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, м. Кам'янець-Подільський, 15–16 листопада 2011 року: тези доповіді. Кам'янець-Подільський, 2011. Ч. 1. С. 44–47.

38. Потравка Л. О. Передумови структурних трансформацій економіки України // Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2012: VIII mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, Czechia, 27 unora – 05 brezen 2012: abstracts. Praha, 2012. Díl 10. S. 60–62.

39. Потравка Л. О. Інвестиційні чинники структурних трансформацій економіки України // Věda a vznik – 2012/2013: IX Mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, Czechia, 27 prosincu 2012 – 05 ledna 2013: abstracts. Praha, 2012/2013. Díl 6. S. 11–13.

40. Потравка Л. О. Системна основа трансформаційного процесу економіки України // Nastoleni moderni vědy – 2013: IX Mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, Czechia, 27 zari – 05 rijna 2013: abstracts. Praha. Díl 4. S. 66–68.

41. Потравка Л. О. Структурні зрушення економіки України // Бъдещите изследвания: IX Международна научна практична конференция, София, България, 17–25 февруари 2013: abstracts. София, 2013. Т. 9. С. 74–76.

42. Потравка Л. О. Фондовий ринок як складова трансформації економіки України // Naukowa przestrzen Europy – 2013: IX Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji, Przemysl, Poland, 07–15 kwietnia 2013: abstracts. Przemysl, 2013. V. 3. С. 35–37.

43. Потравка Л. О. Необхідність трансформаційного вектора аграрного сектора економіки України в умовах інтеграції у європейський простір // Prospects of world science: X International scientific and practical conference, Sheffield, England, 30 September – 7 October 2014: abstracts. Sheffield, 2014. V. 2. С. 40–42.

44. Потравка Л. О. Тенденції структурних зрушень національної економіки України // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: III Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція викладачів, молодих учених та студентів, м. Херсон, 27–28 листопада 2014 року: тези доповіді. Херсон, 2014. С. 40–42.

45. Потравка Л. О. Теоретичні засади формування структури національної економіки України // Wirtschaft und Management: Probleme der wissenschaft und praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. Verlag SWG imex GmbH, Nuerberg, Deutschland, 2014. V. 1. С. 118–123.

46. Потравка Л. О. Застосування теорії хаосу у дослідженні трансформацій економічної системи // Problems of social and economic of business: Collection of scientific articles. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2014. С. 136–139.

47. Потравка Л. О. Перебіг структурних трансформацій національної економіки України // Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розробки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 27–28 листопада 2015 року: тези доповіді. К., 2015. Ч. 1. С. 68–71.

48. Потравка Л. О. Синергетична парадигма структурних трансформацій // Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. P. 41–46.

49. Потравка Л. О. Синергетична модель економічної системи України // Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 27–28 листопада 2015 року: тези доповіді. Львів, 2015. Ч. 1. С. 42–44.

50. Потравка Л. О. Особливості побудови механізму структурних трансформацій економічної системи // Promising problems of economics and management: Collection of scientific articles. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2015. P. 39–43.

51. Потравка Л. О. Соціальні наслідки структурних трансформацій економіки України // Потенціал економіки країни: сучасний стан, розвиток та управління: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 17–18 червня 2016 року: тези доповіді. Львів, 2016. Ч. 1. С. 53–56.

52. Потравка Л. О. Напрями покращення структурної політики трансформації сільського господарства // Проблеми та перспективи розвитку національних економік: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 8 квітня 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 110–113.

АНОТАЦІЯ

Потравка Л. О. Трансформація аграрного сектору економіки України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2017.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретичних засад, методологічних підходів та розробленню практичних рекомендацій трансформацій аграрного сектору економіки України в контексті синергетичного підходу. На основі ґносеологічних витоків трансформацій та систематизації методичних підходів уточнено сутність трансформацій аграрного сектору. Обґрунтовано синергетичну парадигму трансформацій аграрного сектору. Визначено тенденції трансформацій економічної системи України у напрямі аграрного сектору. Здійснено оцінювання економічної ефективності трансформаційних перетворень аграрного сектору та встановлено їх соціально-екологічні наслідки. Аргументовано можливість розширення ринків експорту сільськогосподарської продукції шляхом спрямування торгівельних потоків у бік висхідних країн. Обґрунтовано пропозиції щодо

покращення структурної політики трансформаційних перетворень з метою прискорення трансформаційних процесів та підвищення ефекту. Розроблено проект концепції трансформацій аграрного сектору економіки України з метою підвищення результату трансформаційних перетворень. Сформовано дискрептивну модель трансформацій аграрного сектору, що направлена на досягнення синергетичного ефекту економічного, екологічного та соціального характеру від взаємодії складових аграрного сектору. Визначено обсяг синергетичного ефекту від взаємодії складових моделі трансформацій аграрного сектору та встановлено найбільш впливові фактори розвитку. Розроблено сценарії розвитку аграрного сектору економіки у відповідності з моделлю його трансформацій та визначено синергетичну його форму найбільш ефективною.

Ключові слова: трансформація, соціально-економічна система, національна економіка, аграрний сектор, синергетика, трансформаційні зрушення, сільськогосподарське виробництво, експорт, синергетичний ефект.

АННОТАЦІЯ

Потравка Л. А. Трансформація аграрного сектора економіки України. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена обоснованию теоретических основ, методологических подходов и разработке практических рекомендаций трансформаций аграрного сектора экономики Украины в контексте синергетического подхода. На основе гносеологических истоков трансформаций и систематизации методических подходов уточнена сущность трансформаций аграрного сектора. Обоснована синергетическая парадигма трансформаций аграрного сектора. Определены тенденции трансформаций экономической системы Украины в направлении аграрного сектора.

Проведена оценка экономической эффективности трансформационных преобразований аграрного сектора и определены их социально-экологические последствия. Аргументирована возможность расширения рынков экспорта сельскохозяйственной продукции путем перенаправления торговых потоков в восходящие страны. Обоснованы предложения по улучшению структурной политики трансформационных преобразований с целью ускорения трансформационных процессов и повышение эффекта.

Главными направлениями структурной политики определены структурные преобразования аграрного производства, направленные на диверсификацию перерабатывающих отраслей, улучшения инфраструктуры аграрного рынка в направлении совершенствования транспортно-логистических сетей и улучшения качества транспортных услуг. Определены перспективные рынки экспорта сельскохозяйственной продукции в части

свободных рынков восходящих стран, которые характеризуются нестабильностью, но имеют значительный потребительский потенциал и тенденции к расширению.

Создана дискрептивная модель трансформаций аграрного сектора, направленная на достижение синергетического эффекта экономического, экологического и социального характера, который формируется в результате взаимодействия составляющих аграрного сектора. Определен синергетический объем и установлены наиболее влиятельные факторы развития. Разработаны сценарии развития аграрного сектора экономики в соответствии с моделью его трансформаций, синергетическая его форма определена как наиболее эффективная.

Разработаны рекомендации к проекту концепции трансформаций аграрного сектора экономики Украины с целью повышения результата трансформационных преобразований. Исследованиями показано, что согласно разработанной модели трансформаций аграрного сектора экономики Украины в период 2017–2025 гг. предложено инерционный, эволюционный и синергетический сценарии. Полученные результаты свидетельствуют о перспективности синергетического сценария, разработанного с целью выполнения задач Стратегии устойчивого развития «Украина – 2020» в экономическом, социальном и экологическом блоке. Синергетический сценарий разработан по принципу комплиментарности его составляющих, в соответствии с которым социальный эффект будет выражаться увеличением заработной платы занятых в сельском хозяйстве на 90 %, объема иностранных инвестиций в 2 раза (на 13 млрд грн), ростом объема экспорта в 2,2 раза или на 269 млрд грн, текущих затрат на охрану и рациональное использование природных ресурсов на 43 % или 6,4 грн.

Обоснованы тенденции экспорта Украины, свидетельствуют о сырьевой направленности международной торговли. Доказано, что в структуре экспорта передовые позиции принадлежат сырьевой продукции, что приводит к постепенному сокращению валютной выручки на фоне циклических колебаний падения цен на сырьевые ресурсы. Определены условия экспортных сделок в рамках трансатлантического и инвестиционного партнерства между ЕС и США; Транстихоокеанического партнерства и Региональное всеобъемлющее экономическое партнерство, которое объединяет Ассоциацию государств Юго-Восточной Азии с другими региональными партнерами, которые составляют 3/4 мирового внутреннего продукта и 2/3 объема международной торговли.

Разработаны сценарии развития аграрного сектора экономики в соответствии с моделью его трансформаций, синергетическая его форма определена как наиболее эффективная.

Ключевые слова: трансформация социально-экономическая система, национальная экономика, аграрный сектор, синергетика, трансформационные сдвиги, сельскохозяйственное производство, экспорт, синергетический эффект.

ANNOTATION

Potravka L. A. Transformation of the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy. – The Manuscript.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.03 Economics and Management of National Economy. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev, 2017.

The thesis is devoted to the substantiation of theoretical foundations, methodological approaches and development of practical recommendations for transformations of the agrarian sector of the Ukrainian economy in the context of the synergetic approach. Based on the epistemological sources of transformations and systematization of methodological approaches, the essence of the transformations of the agrarian sector was clarified. The synergetic paradigm of transformations of the agrarian sector is substantiated. The tendencies of transformations of the economic system of Ukraine towards the agrarian sector are determined. The economic efficiency of transformation transformations of the agricultural sector has been assessed and their social and environmental consequences have been determined. The possibility of expanding agricultural export markets by redirecting trade flows to the ascending countries is argued. The proposals for improving the structural policy of transformational transformations with the purpose of accelerating the transformation processes and increasing the effect are substantiated. A draft concept of transformations of the agrarian sector of the Ukrainian economy has been developed with the aim of enhancing the result of transformational transformations. A discrete model of transformations of the agrarian sector has been created, aimed at achieving a synergetic effect of an economic, ecological and social nature, which is formed as a result of the interaction of the components of the agrarian sector. The volume of synergies has been determined and the most influential factors of development have been identified. Scenarios for the development of the agrarian sector of the economy are developed in accordance with the model of its transformations, its synergetic form is defined as the most effective.

Key words: transformation socio-economic system, national economy, agrarian sector, synergetics, transformational shifts, agricultural production, export, synergetic effect.